112 SAYFA 4.000.000 TL.

TOPLUMSAL TARİH

117
EYLÜL 2003

› Tarihyazımında İhmal Edilmiş Bir Kaynak

Tarihin Sesli Tanıkları:

Plaklar

Mehmet Ö. Alkan

Efsane ve Gerçekler

Marko Paşa

Taner Timur

Polisliğin Uluslararası Boyutları

Avrupa Tarihinde Polis

Ferdan Ergut

AZINLIKLAR, TARİH, SİYASET›

Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar: Azlıklar, Ekalliyetler, Sığıntılar | Türkiye'de Azınlık Hukuku | İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955 | İstanbul Bulgarları | Milliyetçi Bir Refleks: Yer Adlarının Türkleştirilmesi

İlk kez yayımlanan 6-7 Eylül fotoğraflarıyla

Fiyatı: 4 000 000 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025 | 112565 | 2003/09

117. sayımızla merhaba

Dünya Felsefe Kongresi'nin basında genişçe yer bulması olumlu karşılanırken, kongre haberlerinin seçim, yazım ve sunumu haklı bir endişe ile tartışma yarattı. "Bir kısım medya"nın kolayına sansasyon çabası hiçbir kural tanımıyor. Geçen ay yayımladığımız S. Yerasimos'un son derece ilginç makalesi beklendiği gibi gazetelerin ilgisini çekti ve birkaç yerde doğru düzgün özetlerle haberleştirildi. Ancak bir haftalık haber dergisinin muhabiri Profesör Yerasimos'a hiç söylemediği şeyleri üstelik kendisiyle bir görüşme yaptığı halde söyletirken bazı gazete ve haber siteleri de bu sansasyon avcısının kılavuzluğunda, okumadan ve dinlemeden "Yerasimos Türklerin kökeninin Truva kralının torununa dayandığını iddia etti" türünden başlıklar attı. Basının durumu gerçekten vahim!

Bu ay dosya yazılarımızdan birini 6-7 Eylül 1955 gecesi yaşanan kitlesel teröre ayırdık. Rıdvan Akar'ın yazısında yer alan ve birkaç istisnayla çoğu ilk kez burada yayımlanan 15 fotoğrafı Amiral Fahri Çoker'in Tarih Vakfı'na bağışladığı olay gecesi ve sabahı çekilmiş bir klasör dolusu fotoğraf arasından seçtik. Rahmetli Çoker olaylar sonrasında sıkıyönetim mahkemesinde tahkikat hâkimi olarak görev yapmıştı. 7 Eylül sabahı çekilmiş epey fotoğraf bulunmasına rağmen, gece çekilen pek az fotoğraf yayımlanabilmişti. Fotoğrafların her biri sayfalar dolusu yorumlanacak denli etkileyici ve umarız ucuz haber simsarlarınca çerez edilmeden, serinkanlı bir tartışmaya vesile olurlar.

Gelecek ay görüşmek dileğiyle...

Ekrem Çakıroğlu

06 Osmanlı Basını
EMEL SEYHAN

08 L'Illustration'dan Seçmeler
EDHEM ELDEM

12 Tarihyazımında İhmal Edilmiş Bir Kaynak Tarihin Sesli Tanıkları: Plaklar
MEHMET Ö. ALKAN

20 Marko Paşa: Efsane ve gerçekler
TANER TİMUR

26 1927 seçimlerinde bağımsız bir işçi aday
METE TUNÇAY

30 Gökten çadır düştü
KAHRAMAN ŞAKUL

34 Elizabeth Zachariadou ile söyleşi: Yunanistan'da Osmanlı tarihçiliği
FOTİ BENLİSOY

38 Tarihte şövalyelik ve ortaçağ erkekliği ilişkisi
ÇAĞDAŞ DEMREN

44 Polisliğin Uluslararası Boyutları: Avrupa tarihinde polis
FERDAN ERGUT

50 20. Yüzyılda Avrupa tarihi öğrenimi ve öğretimi: Ders kitapları ve Avrupa tarihi
RECEP BOZTEMUR

56 Avrupa sanatında Japon resminin etkisi
AYKUT GÜRÇAĞLAR

62 Cenevreli "Türk ressam": *Turquerie*'den oryantalizme
EROL MAKZUME
ESRA KOCABAŞOĞLU

66 Geç antikçağda dağlık Klikia'da meslekler
HAMDİ ŞAHİN

DOSYA
74 Türkiye'de azınlık hukuku
BASKIN ORAN

80 Türk milliyetçiliği ve azınlıklar: Azlıklar, ekalliyetler, sığınt
TANIL BORA

86 İki yıllık gecikme: 6-7 Eylü 1955
RIDVAN AKAR

94 İstanbul Bulgarları
ELÇİN MACAR

98 Milliyetçi bir refleks: Yer adlarının Türkçeleştirilmesi
MURAT KORALTÜRK

100 Çerkez Teavün Cemiyeti
ELMAS ZEYNEP AKSOY

102 Arşivden Bir Belge
YAVUZ SELİM KARAKIŞLA

104 KİTABİYAT
Kurtuluş Savaşı'na İtalya cephesinden bakış
OĞUZ KARAKARTAL

107 Tarih Vakfı'ndan Haberler

Bu sayıda yer alan Avrupa tarihiyle ilgili yazıların yayımı Avrupa Birliği Horizons Programı çerçevesinde desteklenmektedir. Yazılardaki görüşler yazarlarına ait olup, Avrupa Komisyonu'nun resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

TÜRKİYE EKONOMİK VE TOPLUMSAL TARİH VAKFI

Aylık Dergi
Eylül 2003, Sayı: 117, c. 19
Tarih Vakfı Adına Sahibi
Orhan Silier

Yayın Koordinatörü
Ekrem Çakıroğlu

Yay. Koordinatör Yardımcıları
Foti Benlisoy
Aykut Tunç Kılıç (Sor.Yaz.İş.Md.)
Türkân Pilavcı

Kapak Resmi: Aydan Çelik'in çizgileriyle "Matruşka".

Yayın Kurulu
Hülya Balcı Akarlı, Yavuz Cezar, Edhem Eldem, Çiğdem Kafescioğlu, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Nevra Necipoğlu, Necdet Sakaoğlu, Oğuz Tekin, Taner Timur, Zafer Toprak, Mete Tunçay

Türkiye'de azınlık hukuku

BM'de ve AGİT düzeninde bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi tür azınlık bulunduğu hususu artık ilgili devletin takdirine bırakılmamaktadır. Genel eğilime göre, azınlığın "varlığı" sorunu o devletin iradesinden bağımsızdır; bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı o devlete sorulmamakta ve objektif bir durum/gerçek olarak telakki edilmektedir. Eğer etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir.

Baskın Oran ›

Günümüzde uluslararası kabul görmüş anlamıyla azınlık, ulusun çoğunluğundan farklı nitelikler taşıyan (nesnel unsur) ve bu nitelikleri kimliğinin vazgeçilmez parçası sayan (öznel unsur) ve başat olmayan küçük gruptur.

Türkiye'nin 1923 Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan resmi azınlık tanımı ise, bu antlaşmanın uluslararası güvence altına aldığı tek azınlık türüne ilişkindir: gayrimüslim Türk yurttaşları. Hatta Türkiye, imzaladığı uluslararası insan ve azınlık hakları sözleşmelerine "ihtirazi kayıt" biçiminde eklediği ama uluslararası pratikte bir sonuç doğurmayan bir "Yorum Beyanı" ile bu resmi tanımı daha da daraltmaktadır: "Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşme'nin filanca maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve eklerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar."

Bu "Yorum Beyanı"nın söylediği şudur: Türkiye'nin katıldığı sözleşmelerde getirilen haklar eğer Türk anayasası tarafından yasaklanan haklardansa veya Lozan'da azınlık kabul edilenler dışındaki kimselere de haklar getiriliyorsa, bunlar kabul edilemez. Oysa, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri sonucu azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmiştir ve bu süreç hızla devam etmektedir.

Azınlık Haklarında Genişleme ve Türkiye

Bu genişlemenin nedenleri şöyle özetlenebilir:[1] Sovyet blokunun çökmesi sonucu Doğu Avrupa ülkelerinin genellikle uluslararası örgütlere ve özellikle de AK'ye ve AB'ye girmek istemeleri üzerine insan ve azınlık haklarını benimsemeleri; Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa'ya gelen göç dalgalarının kalıcı nitelik kazanması üzerine Avrupa'da fiili azınlıkların oluşması ve sonuçta bunların çeşitli haklar kazanması; esas olarak küreselleşmenin getirdiği etkiler sonucu Üçüncü Dünya ülkelerinin hem Batı'nın demokratikleşme taleplerine açılmaları hem de çok partili rejime geçmeleri sonucunda insan haklarına göreli olarak önem veren daha açık toplumlar haline dönüşmeleri.

1990 sonrası insan ve özellikle de azınlık haklarında derinleşmenin belirtileri ise şunlardır: "Ayrımcılığın ...lenmesi"nden "azınlıkların korunması"na doğru bir ... başlamıştır; azınlıkların korunması eskiden devlete azınlıklara ayrımcı davranışlardan kaçınma gibi "pasif, negatif" bir görev yüklerken, artık devlete azınlık haklarını özel olarak korumak ve hatta bu korumanın koşullarını yaratmak gibi "aktif, pozitif" bir görev yüklemekte; yalnızca vatandaşların azınlık sayılmasından, vatandaş olmayanlara da kimi haklar tanınmasına doğru bir ... eğilimi belirmiştir; bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı konusu AGİT düzeninde (1990 Paris Yasası) ve hatta BM düzeninde (1992 BM Ulusal yada Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi) artık o devletin takdirine bırakılmamaktadır; insan ve azınlık hakları konusunda uluslararası örgütler ve kimi devletlerin yanı sıra gönüllü örgütlerin de (NGO) ortaya çıkması, bu hakların uygulanmasını kuvvetlendirmekte; Avrupa Konseyi'nin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) adlı organının 2000 yılı içinde son toplantılarının da gösterdiği gibi, azınlık hakkı talepleri gittikçe ırkçılıkla aynı kaba konmaya başlamıştır; belki de en önemlisi, AGİK 1991 Cenevre Azınlık ...

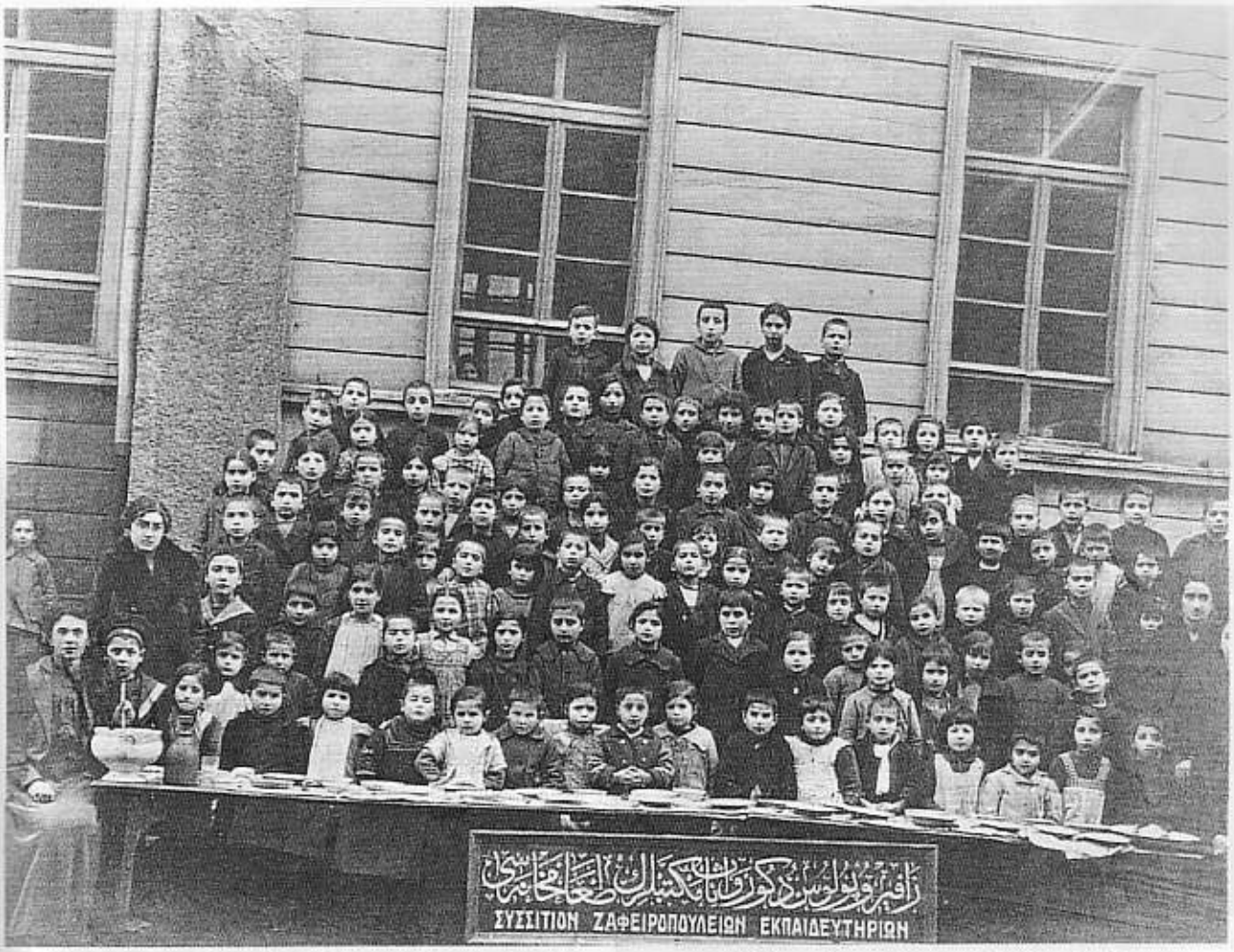

Zafiropulos Zükür ve İnas [erkek ve kız] Mekteplerinin Taamhanesi [yemekhane], 1910'lar. Melpo Kesisoğlu-Karistinu, *Enoria tis Agias Konstantinupoleos Ciball*, Atina, 1998, s. 163.

manları Toplantısı'ndan bu yana ulusal azınlıklar konusu artık "ulusal yetki"ye (*compétence nationale, domestic jurisdiction*) girer kabul edilmemektedir.

Bu durum karşısında iki önemli saptama yapmak mümkündür: İlk olarak, Türkiye'nin sınırlayıcı tutumu, dünyadaki eğilimlere gitgide ters düşmektedir. Lozan'dan bu yana seksen yıl geçmiştir. Bu süre içinde azınlığın etnik, dilsel, dinsel biçiminde üçlü bir ölçütle tanımlanması kemikleşmiş ve evrensel kabul görür olmuştur. Dahası, BM'de ve artık bir tür BM halini almış olan AGİT düzeninde bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi tür azınlık bulunduğu hususu artık ilgili devletin takdirine bırakılmamaktadır. Genel eğilime göre, azınlığın "varlığı" sorunu o devletin iradesinden bağımsızdır; bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı o devlete sorulmamakta ve objektif bir durum/gerçek olarak telakki edilmektedir. Eğer etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir. Zaten, bu üçlü ölçüte dayanan AGİT metinlerinin, örneğin 1990 Paris Yasası'nın (Paris Şartı) altında Türkiye'nin de imzası bulunmaktadır. Diğer yandan, Türkiye'nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), azınlık haklarından söz etmemekle birlikte, azınlık haklarının bir parçası olduğu insan haklarını uygulama bakımından Türkiye'nin denetçisi durumundadır. Nitekim, Anayasa Mahkemesi'nin azınlıklar konusunda verdiği parti kapatma kararlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından AİHS'nin 11. maddesine aykırı bulunması, Türkiye'nin 1923'e dayanan tutumunun 21. yüzyıl başında yetersiz kaldığını göstermektedir.

Lozan'ın Uygulanması

İkinci olarak ise, Türkiye, Lozan'ı da gerektiği gibi uygulamamaktadır. Bu konuda birbirinden önemli iki şey söylenebilir:

a) Gayrimüslimlere getirilmiş haklar tam olarak uygulanmamaktadır. Lozan'ın hiçbir yerinde Ermeni, Rum ve Musevi adı geçmediği ve azınlık hakları "gayrimüslimler"e verildiği halde, bu haklar yalnızca bu üç büyük azınlığa tanınmaktadır. Örneğin, en eski Hıristiyanlar olan Süryaniler, Lozan md. 40'ta sözü edilen "(...) her türlü okullar (...) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve

Lozan Antlaşması'nın imza töreninde İsmet Paşa (üstte), Adnan Menderes İstanbul Rum Patriği Atinagoras ile birlikte.
Neoklis Sarris *Eksoteriki Politiki ke Politikes Ekseliksis stin Proti Turkiki Dimokratia*, Atina, 1992

buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak (...)" hakkından yoksundurlar. Yine örneğin, Ocak 2003'te başlayan uygulamaya varıncaya kadar, Süryanilerin ve benzeri ufak Hıristiyan grupların vakıfları tanınmamıştır.

Bu vakıflar konusunda "1936 Beyannamesi" diye ünlenen konu, bu hukuk dışı uygulamayı özellikle temsil eder niteliktedir.[2] Devrim kanunları arasında 1936 yılında yürürlüğe giren ve şu anda da (Ağustos 2003) yürürlükte olan Vakıflar Kanunu, tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi istemiştir. Rejimin amacı, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktır. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmemiştir ve beyannameler unutulmuştur.

Kıbrıs sorununun iyice alevlendiği 1970'lerden itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), gayrimüslim Türk vakıflarının vakıfnamelerini istemeye başlamıştır. Oysa bunların vakıfnameleri yoktur, çünkü Osmanlı dönemindeki usule göre bunların her biri ayrı bir padişah fermanıyla kurulmuştur. Bu yönde aldığı cevap üzerine VGM, 1936'da verilen beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirmiş ve bu vakıfların 1936 yılından sonra edindiği taşınmazlara el koymaya başlamıştır. Çünkü, VGM'ye göre, bu taşınmazlar 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değillerdir ve bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri konusunda bir hüküm de bulunmamaktadır.

1936'nın sadece bir taşınmaz listesi olmak nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığı itirazı durumu değiştirmemiştir ve iktisap biçimi (satın alma, bağış, piyango, vasiyet, vb.) ne olursa olsun, 1936'dan sonra edinilen taşınmazlara el konmaya devam edilmiştir. Hem Lozan'ın hem de mülkiyet hakkının bir ihlali olarak el konulan mallar, onları satmış sahiplerine veya onların mirasçılarına bilabedel iade edilmiş, mirasçının bulunmaması halinde ise yine bilabedel Hazine'ye aktarılmıştır. 1970'lerin başında devreye giren bu ayrımcı uygulama, ancak Ocak 2003'te çıkartılan AB Uyum Paketiyle resmen ve hukuken sona erdirilecek, fakat fiiliyatta devam etmesi önlenemeyecektir.

b) Lozan'ın Azınlıkların Korunması başlıklı III. kesiminde gayrimüslimler dışındaki kimi gruplara da haklar getirilmiştir ama, devlet bunları kabul etmemekte ve uygulamamaktadır. Lozan'a göre yalnızca gayrimüslimler azınlık sayılır ama, sözü edilen III. kesimde yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Gayrimüslimler dışında ayrıca üç gruba derece derece haklar getirilmiştir. Bu dört hak grubu şöyle sıralanabilir:[3]
A Grubu: Gayrimüslim TC yurttaşları (md. 38/3, 39/1, 40, 41/1 ve 2, 42/1, 43). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkileri de içermektedir.
B Grubu: Türkçeden başka bir dil konuşan TC yurttaşları (md. 39/5). Bu grubun hakları, doğal olarak, C ve D gruplarınınkini de içermektedir.
C Grubu: Tüm TC yurttaşları (md. 39/3 ve 4). Bu grubun hakları, doğal olarak, D grubununkileri de içermektedir.
D Grubu: Türkiye'de oturan herkes (md. 38/1 ve 2, 39/2). Bu grubun hakları bunlardan ibarettir.

Lozan bu dört gruba farklı farklı, ama 37. madde gereği hiçbiri hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar getirmiştir. Bunlar arasında gayrimüslimlerin yalnızca iki ayrıcalığı vardır: En fazla hakka sahip olmak ve md. 44/1 hükmü gereğince hakları uluslararası garanti altına konmuş olmak. Ama bunun dışında, gayrimüslimler Lozan'ın bu kesiminde hak sahibi kılınan dört gruptan yalnızca bir tanesidir. Kesim, görüldüğü gibi, "tüm Türk yurttaşları"na ve hatta "Türkiye'de oturan herkes"e bile hak getirmektedir. Bu durumda, kesim bu haliyle hem bir azınlık hakları, hem de bir insan hakları metni niteliği taşımaktadır.

Türkiye'de yıllardır ileri sürmekte olduğum bu önemli sonuca itiraz eden ve Lozan'ın yalnızca gayrimüslim azınlıkların haklarını ortaya koyan bir metinden ibaret

olduğunu iddia edenlerin savları şu noktalara dayanmaktadır:

1) Kesimin başlığının "Azınlıkların Korunması" olduğu hususu bu savlardan biridir. Oysa, kesimin başlığının böyle olmasının çok net ve temel nedenleri vardır. Birincisi, Müttefik ve Ortak Devletler, esas amaç olarak, Birinci Dünya Savaşı'nı çıkaran iki önemli nedenden biri olan Orta ve Doğu Avrupa azınlık sorunlarını halletmek için yola çıkmış olmalarıdır. Ama, bu arada bu ülkelerde oturan herkese de haklar getirmişlerdir. Bunda, bu ülkelerde ticaret yapan kendi vatandaşlarını koruma endişesinin önemli rol oynadığı görülmektedir.[4]

İkincisi ve çok daha önemlisi, "insan hakları" terimi 1789'la birlikte dünya siyaset bilimi literatürüne yerleşmiş olmakla birlikte, yalnızca ulusal alanla sınırlı kalmıştı. Bu terim uluslararası sözleşme ve belgelere ilk defa ancak İkinci Dünya Savaşı ertesinde BM Antlaşması'nın 1/3 maddesiyle girecektir. Yani Birinci Dünya Savaşı ertesinde insan hakları terimi uluslararası planda söz konusu değildir. Dolayısıyla, kesimin adında geçmesi olanaksızdır.

Üçüncüsü, "azınlık" terimi spesifik (özel) değil, jenerik (genel) bir terimdir. Bir antlaşma 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında yorumlanırken, onda yer alan jenerik olmayan terimler antlaşmanın yapıldığı tarihteki olağan anlamlarında alınırlar. Fakat jenerik terimlere verilecek olağan anlamın yalnızca o antlaşmanın yapıldığı tarihteki anlamla sınırlı tutulması yeterli değildir; bu tür terimlerin olağan anlamı, zaman içinde uluslararası hukukta meydana gelen gelişmelerin ışığında belirlenmek zorundadır. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı, Yunanistan'ın Türkiye aleyhine açtığı Ege Denizi Kıta Sahanlığı davasında verdiği 1978 tarihli kararında (para.77-80), "Yunanistan'ın teritoryal statüsüne ilişkin uyuşmazlıklar" ifadesini yorumlarken, bu terimin (Yunanistan'ın iddiasının aksine) 1928 veya 1931'deki anlamının değil, hukuktaki gelişmeleri izleyerek 1978'de sahip olduğu anlamın esas alınarak yorumlanması gerektiğini bildirmiştir.[5]

2) Lozan tutanaklarında, hakların yalnızca gayrimüslim azınlıklara getirildiğine ilişkin sözler bulunduğu hususu bir başka iddiadır.[6] Oysa, Lozan'da hakların yalnızca gayrimüslimlere getirildiği görüşü iki nedenden ötürü yanlıştır. Birincisi, hukukun genel ilkelerine ve ayrıca Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 32'ye göre, hazırlık çalışmalarına ve tutanaklara ancak antlaşma metni açık olmadığı zaman başvurulur. Oysa md. 37 ve 39 metinleri herhangi bir tereddüde yol açmayacak kadar açıktır. İkincisi, bu sözlerden kasıt, "uluslararası garanti altındaki" azınlık haklarıdır, çünkü o dönemde "azınlık hakları" denilince kastedilen yalnızca budur. Bu konuşmalarda sözü edilen "koruma tedbirleri" de, dönemin azınlık hakkı anlayışının en belirgin özelliği olan "Milletler Cemiyeti garantisi" anlamındadır. Yine daha

Ermeni Patrikhanesi, İstanbul

Surp Asvadzadzin Kilisesi, Kumkapı

Neve Şalom Sinagogu, Kuledibi

Alman Ordusunun Balkanlarda ilerlemekte olduğu 1941 yılının mayıs ayında 20 kur'a (25-45 yaş arası) gayrimüslim erkekler askere alınır ve Anadolu içlerinde yol yapımı ve inşaat işlerinde çalıştırılır. Askere alınanlar 27 Temmuz 1942'de terhis edilir. 8 Haziran 1941 Kütahya (üst), 12 Kasım 1941 Sorkun
Nikos G. Apostolidis, Anamnisis apo tin Konstantinupoli, Atina, 1996

önce belirtilmiş olduğu gibi, kesim III'ün 44/1. maddesi uluslararası garanti yalnızca gayrimüslimler için verilmiştir; yukarıda sözü edilen diğer üç hak grubuna getirilmiş haklar için böyle bir garanti söz konusu değildir.

Md. 39/4'ün Önemi

Lozan'ın bu niteliğini en iyi biçimde md. 39/4'te görebiliriz. Md. 39/4'ün tam metni şöyledir: "Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır." Günümüzde genellikle kültürel haklar, özellikle de Kürtlerin radyo ve TV yayını yapıp yapamayacakları tartışması sonucu ayrı bir önem kazanan bu fıkra hakkında üç önemli noktaya değinmek gerekir.

Birincisi, fıkra, bütün Türk yurttaşlarına istedikleri herhangi bir dili, resmi daireler dışındaki herhangi bir zaman ve mekânda kullanma hakkını vermektedir. Çünkü madde, yazıldığı 1922 tarihinde ve kabul edildiği 1923 tarihinde "dil"in bilinen her türlü kullanımını sıralamış durumdadır ve resmi daireler dışarıda tutulacak olursa bu listede bulunmayan bir dil etkinliği düşünmek zordur. İkincisi; o tarihte düzenli radyo yayıncılığı yalnızca ABD'de bulunmaktadır, televizyon ise kavram olarak bile mevcut değildir. Fakat burada kullanılan "basın ya da her çeşit yayın konuları" terimi her türlü yayıncılığı içine aldığından, md. 39/4'ün hükümlerinin radyo ve TV yayınlarını da kapsadığı yorumu rahatlıkla yapılmalıdır.

Bu söylediklerime karşı, imzacı tarafların amacının Türkiye'deki Kürt vb. farklı anadil konuşan gruplara hak getirmek olmadığını ve bu konuda da tutanaklara başvurmak gerektiğini söyleyenler çıkabilir ve sözlü olarak çıkmaktadır. Oysa, konferansın ilgili komisyonunda bu konuda tartışma olmamıştır. Şu basit gerçekten ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan azınlık koruma antlaşmalarının ilki ve şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşması'nın 7/3 maddesinden aynen aktarılma olan Lozan md. 39/4 metni, aynı zamanda TBMM Hükümeti heyetinin de teklifidir.

Tabii, yanlış anlamalara yol açmayı önlemek için hemen hatırlatılmalı: Md. 39'un 4. ve 5. fıkraları dışında Kürtler (ve anadili Türkçe olmayan başka Müslüman Türk yurttaşları) Lozan'da herhangi bir pozitif hak sahibi değildiler ve aynen diğer Müslümanlar gibi onların da sahip oldukları haklardan hiçbiri uluslararası güvence altında bulunmamaktadır. Zaten, uluslararası güvenceyi sağlayan MC bugün artık yoktur ve uluslararası planda onun yerine geçen BM'nin bu konuda yetkili olduğunu ifade etmek zordur. Ama, daha önce de belirtildiği gibi, bütün bu haklar Türk ulusal hukuk sistemi altında geçerlidir.

Lozan'da hangi gruplara hangi hakların getirildiği tartışması konusunda; uluslararası hukuk, Lozan'ın müzakere edildiği dönem ve müzakerenin tarihçesi, antlaşmanın lafzı ve ruhu, antlaşma hükümlerinin anlamı ve amacı gibi hususların günümüz bilgisi ve bilinciyle incelenmesinde çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1) Lozan'da kabul edilen azınlık tanımı ile Lozan'da getirilen hakları birbirine karıştırmamak gerekir. Lozan yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak tanımlayan, ama başka gruplara da (uluslararası garantiye girmeyen ama iç hukuka giren) kimi haklar getiren bir antlaşmadır.

2) Dolayısıyla, md. 39/4'ün Kürtler gibi Müslüman gruplara haklar getirdiğine ilişkin yorumlar doğrudur. Md. 37'ye göre hiçbir resmi işlemle değiştirilemeyecek olan bu madde, Türkiye'de Türkçeden başka dillerde radyo-TV yayını yapılıp yapılamayacağına ilişkin süregelen tartışmaya net cevap getirici niteliktedir.

3) Bu yorumun kabul edilmesinin Türkiye'nin resmi tezleri açısından tereddüt uyandırabilecek herhangi bir yönü bulunmamaktadır, çünkü 39/4'ün getirdiği haklar ya

gürlükler azınlıkları değil "tüm Türk yurttaşları"nı ilgilendirmektedir.

4) Md. 39/4'ün bu anlamı, Türkiye'nin dört açıdan çok işine yarayacak bir nitelik taşımaktadır:

Birincisi, Türkiye eğer AB'ye girecekse, zaten şu anda uluslararası planda dikkate alınmayan Yorum Beyanı'nda ileri sürdüğü hususlardan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Zaten 1982 Anayasası bugüne kadar defalarca değiştirilmiştir ve artık "dikiş tutmadığı" kabul edilen eskimiş bir kumaştır.

Yorum Beyanı'nda yapılacak muhtemel değişikliğin AB zoruyla değil, Türkiye'nin kendi iradesiyle yapılmış olması ulusal egemenlik kavramı bakımından önemlidir ve bunun da yurtdışında "Türkiye'nin 'Kurucu Antlaşması' olan Lozan'ın uygulanması" biçiminde takdimi devletin prestijini kurtaracaktır. (Lozan Türkiye devletinin kurucu antlaşmasıdır çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te kurulmuş olmasına karşılık, Türkiye devleti Lozan'ın uluslararası tanımasıyla yani antlaşmanın imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihinde kurulmuştur; ondan önceki adı "TBMM Hükümeti" idi. Lozan Konferansı'na katılan Ankara heyetinin temsil ettiği tarafın resmi adı buydu).

İkincisi, Türkiye'nin gittikçe demokratikleşmesi açısından, bir gün her türlü dilde yayına geçileceği hesaplanmalıdır. Nitekim, sol uçtan başlayarak, Türkiye'de büyük burjuvazinin başlıca temsilcisi TÜSİAD'a kadar kamuoyunun önemli kesimlerinin eğilimi daha şimdiden budur. Bu durumda, yurtiçindeki bu nazik geçişin ülkede mümkün olduğunca tartışma ve çatışma yaratmadan yapılması isteniyorsa, Kurucu Antlaşma Lozan'ın zaten anayasa değerinde olan hükümlerinin uygulandığı gerekçesini ileri sürmek devlet için büyük kolaylık sağlayacaktır. Tabii, burada sözü edilen "her dilde radyo-TV yayınları"nın devletin bir mecburiyeti olarak değil, "yurttaşların bir özgürlüğü" olarak algılanması gerektiğini eklemeye gerek yoktur. Yani, bunların devlet radyo ve TV'sinden yapılması diye bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Üçüncüsü, Türkiye'de azınlık yaratmamak açısından, bütün yurttaşlara mümkün olduğu kadar geniş özgürlükler verilmesi gerektiği açıktır. Çünkü, "negatif hak"ların (yani, bütün yurttaşlara verilecek olan özgürlüklerin ve hakların) genişletilmesi, kimi yurttaş gruplarının "pozitif hak" (yani, yalnızca azınlıklar gibi dezavantajlı gruplara, kimliklerini koruyabilmeleri için verilmesi gereken, çoğunluğun sahip olmadığı haklar) taleplerini önleyecektir. Ayrıca, bu grupların arkasında çeşitli niyetlerle yer alabilecek yabancı baskı gruplarının elinde malzeme birikmesi de engellenmiş olacaktır. Nitekim, şimdiye kadar uluslararası garanti altında azınlık hakkı vermemekte direnmiş ve hatta ülkesinde azınlık bulunduğunu dahi kabul

etmemiş bir ülke olan Fransa, günümüzde uluslararası garanti altında azınlık hakları vermekten yine kaçınmakla birlikte, hem bu türden hakları kendi yasalarıyla bütün yurttaşlarına yayarak "negatif hak" haline getirme politikası izlemekte, hem de azınlıkları tanımama ilkesine durmadan "esneklikler" getirmektedir.[7]

Dördüncüsü, mesele felsefi açıdan ele alındığında, Türkiye'de devletin kendi insanına daha insanca muamele yapmasının, ülkede "birlik ve beraberliğin" sağlanması bakımından da çok önemli olacağına kuşku yoktur. Çünkü bu birlik ve beraberlik, bu ülkede doğmuş ama bu ülkeden memnun olmayan, fırsatını bulduğunda hemen kaçacak "zorunlu yurttaşlar"la değil, bu ülkede yaşamaktan memnun olan "gönüllü yurttaşlar"la sağlanır. Yurttaşları memnun edecek demokratik gelişmelerin dış baskılarla değil, bizzat devletin kendi iradesiyle gerçekleşmesinin Türkiye açısından yüz ağartıcı bir durum oluşturacağı açıktır.

Baskın Oran, Prof. Dr.,
Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler
oran@politics.ankara.edu.tr

Bu yazı, Oran'ın Anayasa Mahkemesi'nin 41. kuruluş yıldönümünde (25 Nisan 2003) verdiği tebliğden alınmıştır.

1 Bkz. B. Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, 4. basım, Ankara: İmaj, 2001, s. 135-138.
2 Bu konuda bkz. Yuda Reyna ve Yusuf Şen, *Cemaat Vakıfları ve Sorunları*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1994, s. 28-33.
3 B. Oran, "Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lausanne Barış Antlaşması", *Kopenhag Kriterleri*, (Yay. Haz. İbrahim Kaboğlu), İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi Yayını, Kasım 2001, s. 210-219.
4 Bkz. Lozan Görüşmeleri, 23 Aralık 1923 tarih ve 9 sayılı tutanak, Seha L. Meray (çev.), *Lausanne Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970, s. 206.
5 Prof. Turgut Tarhanlı'yla 10 Şubat 2003 tarihli görüşme.
6 Bkz. Meray, *age*, s. 309-310.
7 Bu konuda bkz. Nicole Guimezanes'in bildirisi: "Fransa ve Azınlıklar", *Ulusal, Ulusaüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, İstanbul: İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 285-294.